

Shahid Beheshti University
Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History

Journal of History of Iran
Vol 18, No 1, Sprig and Summer 2025
ISSN: 2008-7357 E-ISSN: 2588-6916

DOI: <https://doi.org/10.48308/IRHJ.2025.237409.1378>

Research Paper

Examining the Role of Headmen (Kadkhoda) in the Settlement of Nomads in Fars

1. Soleyman Heidari, 2. Ziba ghafouri

1. Associate professor of the History department, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author), Email: Soleymanheidari@shirazu.ac.ir

2. PhD in History, Faculty of Literature and Humanities, Shiraz University, Shiraz, Iran, Email: Ghafory.Ziba@gmail.com

Received: 2024/11/03 PP 107-131 Accepted: 2024/12/30

Abstract

The settlement of nomads represents a significant social, political, and economic transformation in Iran's contemporary history. Throughout Iran's history, tribes and nomads have consistently influenced the nation's destiny as substantial power entities. Fars Province has historically been a major habitat for various tribes and nomadic groups. During the reign of Reza Shah Pahlavi, when the government initiated the settlement of these groups, it appointed individuals known as "Kadkhoda" (headmen) to implement the settlement policies within tribal communities. This historical study employs a descriptive-analytical approach, utilizing library resources and document analysis, to address two primary questions: What were the reasons behind selecting and appointing a headman in the settlement process? What responsibilities did the headman assume in settling the tribes and nomads of Fars? Findings indicate that, due to the intimate knowledge possessed solely by tribe members, appointing an individual from within the tribes as headman was deemed the most effective strategy for advancing settlement objectives. This position served as an intermediary between the government and the tribes, tasked with enforcing state laws and directives among the nomadic populations. Responsibilities included gathering tribe members, organizing and disciplining them, compelling the abandonment of black tents in favor of constructing permanent dwellings in designated settlement areas, encouraging settled families to engage in agriculture, and identifying individuals eligible for military service..

Keywords: Nomad Settlement, Settlement Administration, Reza Shah, Nomads, Fars, Headman.

Citation: Heidari, Soleyman and Ziba ghafouri. 2025. *Examining the Role of Headmen (Kadkhoda) in the Settlement of Nomads in Fars*, Journal of History of Iran, sprig and summer, Vol 18, no 1, PP 107-131.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

In the past, nomadic tribes played a decisive role in Iran's political history due to their power and influence. This prominent role of nomads was preserved until the era of Reza Shah Pahlavi. During his reign, efforts were made to diminish the tribes' power by implementing policies such as the establishment of a national army and disarmament campaigns. Various reasons have been cited for Reza Shah's focus on settling the nomadic tribes. One significant factor was their lack of obedience to the central government. The tribes primarily followed their tribal leaders and chiefs, who addressed their needs, solved problems, and managed tribal affairs. As a result, not only did the tribes obey their leaders, but they also supported them in conflicts and wars when necessary. Reza Shah sought to reduce the power of the tribes by transforming their way of life and livelihood, thereby bringing them under state control. Starting in 1927, he launched a campaign to disarm the tribes, conscript their young men into the national army, and settle them permanently. This initiative aimed to eliminate rival powers and address issues such as tribal rebellions, insecurity caused by certain factions, and the tribes' resistance to central authority. Other goals included enhancing the country's military capabilities, reducing the tribes' military strength by absorbing their youth into the national army, modernizing tribal society, fostering national unity by integrating the nomads into the educational system, and promoting loyalty to the Shah and patriotism. To achieve these objectives, the Pahlavi administration established institutions such as the "Settlement Administration" and the "Settlement and Development Administration" to enforce settlement policies. A crucial component of this process was appointing a local leader, known as the Kadkhoda, from among the tribes or sub-tribes. This individual served as a liaison between the government and the tribes, playing a pivotal role in implementing settlement laws. In all historical records related to the settlement of nomads in the Fars province, the Kadkhoda is mentioned as the key figure responsible for organizing and executing tribal affairs during the settlement process. This study seeks to answer two central questions:

What were the reasons for the selection and appointment of the Kadkhoda in the settlement process?

What responsibilities did the Kadkhoda undertake in the settlement of the Fars nomadic tribes?

Materials and Methods

The research methodology in this study is based on a historical approach, employing descriptive and analytical methods. The data collection process relies on library research and is grounded in the examination of thirty-eight accessible files available at the National Archives and Library Organization (SAKMA). Documents and resources relevant to the study were reviewed in libraries, research centers, and online databases. After careful analysis, the necessary information was extracted through note-taking and subsequently analyzed.

Result and Discussion

According to Article 3 of the Settlement Regulations for the Tribes and Nomads of Fars, issued by the Ministry of Interior to the province of Fars on May 9, 1934, it was required to appoint an individual as the Kadkhoda for each tribe and sub-tribe to assist with the settlement process. It is worth noting that the Kadkhoda had to be a member of the respective tribe or sub-tribe and trusted by the elders and leaders of the group, as well as the majority of its members. This individual was tasked with various responsibilities in facilitating the settlement of the nomads. The duties of the Kadkhoda can be categorized into the following areas:

Connection with the Central Government: The selected Kadkhodas acted as intermediaries between the tribes and the central government. They were responsible for conveying all information regarding tribal issues and challenges to government officials and, in turn, communicating government directives and policies to the tribes. The Kadkhodas worked closely with government authorities and were tasked with facilitating the settlement process and overseeing socio-economic transformation.

Implementation of Settlement Policies: After the enforcement of nomadic settlement policies, the Kadkhodas appointed by the government played the role of executive agents. These Kadkhodas were tasked with implementing settlement policies at the tribal level and facilitating the process of settling the nomads. The specific responsibilities of the Kadkhodas in this regard will be discussed in detail below:

Receiving Household Lists and Reporting to Authorities in Case of Settlement Evasion: Upon the appointment of the Kadkhoda, the first step involved providing him with the list of households from the respective tribe or sub-tribe, as well as the statistical records of their livestock. The Kadkhoda was responsible for promptly addressing issues such as the escape of any household from designated settlement areas or the submission of inaccurate livestock data

intended to obtain shepherding permits. In such cases, he was required to take immediate action and report the matter to higher authorities.

Obliging Tribes to Build Houses and Settle: The Kadkhoda was tasked with ensuring that the members of the tribes under his supervision committed to constructing buildings and houses. One of the primary goals of the nomadic settlement policy was to transition the tribes to a sedentary lifestyle. As part of this initiative, not only were the tribes expected to settle, but also the nomadic lifestyle, particularly the use of black tents (Siah Chador), was to be entirely abolished. Families were required to reside in houses they built themselves. Consequently, laws were enacted to ban nomadic practices, specifically prohibiting the use of black tents. Simultaneously, the black tents were confiscated and their use prohibited. Tribe members were obliged to construct houses, and the Kadkhoda was responsible for enforcing the prohibition of black tents and ensuring that families complied with building permanent homes.

Encouraging Farming and Land Ownership: Another responsibility of the Kadkhoda was to oblige the tribes to engage in farming and agriculture. The Kadkhoda was tasked with breaking the tribes away from their nomadic lifestyle and transforming them into sedentary agricultural peasants.

The official decree for the Kadkhodas explicitly stated that they should encourage households to participate in agricultural activities, provide “farming facilities” and “other agricultural resources” for them, and prevent any negligence or slackness in farming endeavors.

Alignment with Government Policies: In addition to implementing the settlement program, the Kadkhodas were tasked with aligning with the government and enforcing its policies. They played a guiding and supervisory role in collaborating with the state to establish order and discipline among the tribes and within the newly settled villages. Their responsibilities included collecting weapons, conscripting soldiers, and ensuring that individuals obtained identity documents. The reduction of tribal power through major government policies, such as disarmament and limiting their economic independence, marked a turning point in Iran’s social transformations during the Pahlavi I era. These measures not only strengthened the government’s direct oversight in tribal areas but also led to profound changes in the social identity of the tribes. Furthermore, the settlement process, as a tool for transforming nomadic communities into sedentary societies, altered the structure of power and the social relations between individuals and the central government.

Conclusions

The Kadkhoda, as a significant figure in the social structure of tribes and clans, played a vital role in the settlement and organization of nomadic communities. The responsibilities of the Kadkhoda in relation to the settlement of tribes were extensive and diverse. On one hand, he was responsible for managing the affairs of the tribes and addressing their issues and challenges. On the other hand, he worked to align tribal communities with the objectives of the government. In this capacity, the Kadkhoda was tasked with integrating nomads into the sedentary, agricultural, and peasant society of traditional rural Iran. His efforts included encouraging tribes to settle, adopt a sedentary lifestyle, build permanent homes, and engage in agriculture. Moreover, he was responsible for collecting weapons from the tribes, facilitating conscription, and ensuring that clan members obtained official identification documents. The Kadkhoda also had responsibilities related to reporting, coordination, and collaboration with the Settlement Administration. He was required to provide accurate information about the number of tribe members, their livestock, and other resources to the settlement officers, correcting and completing any inaccuracies. Thus, the Kadkhoda was one of the most critical pillars in the implementation of the tribal settlement policies in Fars. Undoubtedly, without this position, advancing the settlement process among the tribes would have been impossible or extremely challenging.

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

مجله تاریخ ایران

سال ۱۸، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴
شاپا الکترونیکی: 2588-6916 شاپا: 2008-7357

DOI: <https://doi.org/10.48308/IRHJ.2025.237409.1378>

مقاله پژوهشی

بررسی نقش کدخداهای ایلات در اسکان عشایر فارس

۱. سلیمان حیدری، ۲. زیبا غفوری ^{id}

۱. دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول)، رایانامه: Soleymanheidari@shirazu.ac.ir
۲. دانش‌آموخته دکتری گروه تاریخ، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: Ghafory.Ziba@Gmail.com

دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۳ صص ۱۰۷-۱۳۱ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰

چکیده

اسکان عشایر یکی از تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مهم در تاریخ معاصر ایران است. ایلات و عشایر در طول تاریخ ایران همواره به عنوان یکی از وزنه‌های قدرت بر سرنوشت ایران تأثیر گذارده‌اند. استان فارس یکی از سکونتگاه‌های مهم ایلات و عشایر در طول تاریخ بوده است. در دوره پهلوی اول، هنگامی که دولت تصمیم به اسکان ایلات و عشایر گرفت، با انتصاب فردی با عنوان کدخدا، سعی در اجرای قوانین مذکور در اجتماع ایلی کرد. پژوهش حاضر به روش تاریخی و مبتنی بر رویکرد توصیفی و تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای و مبتنی بر اسناد است. پژوهش درصدد پاسخ به این دو پرسش است که علل انتخاب و انتصاب کدخدا در امر اسکان چه بود؟ و کدخدا چه وظایفی در اسکان ایلات و عشایر فارس برعهده داشت؟ براساس یافته‌های پژوهش، به این دلیل که هیچ کس جز اعضای ایلات و طوایف از آنها شناخت کافی نداشتند، انتخاب فردی از اعضای طوایف و تیره‌ها به عنوان کدخدا، بهترین راه برای پیشبرد امور بود. این منصب به واسطه‌ای میان حکومت و اعضای ایلات تبدیل شده بود و وظیفه اجرای قوانین و مقررات و منویات دولت در ایلات را برعهده گرفت. فعالیت‌هایی نظیر جمع‌آوری اعضای طوایف، ساماندهی و نظم بخشیدن به آنها، الزام به ترک سیاه‌چادر و ساخت ساختمان و خانه در محل‌های در نظر گرفته شده برای اسکان، الزام خانواده‌های اسکان‌یافته به انجام زراعت و کشاورزی، معرفی مشمولان سربازی و غیره، از مواردی بود که کدخدا وظیفه انجام و پیگیری آن را در میان ایل برعهده داشت.

واژه‌های کلیدی: اسکان عشایر، اداره اسکان، رضاشاه، عشایر، فارس، کدخدا.

استناد: حیدری، سلیمان و زیبا غفوری. ۱۴۰۴. بررسی نقش کدخداهای ایلات در اسکان عشایر فارس، مجله تاریخ ایران، بهار و تابستان، سال ۱۸، شماره ۱، ۱۰۷-۱۳۱.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

در گذشته عشایر به سبب دارا بودن قدرت، از نقشی تعیین کننده در تاریخ سیاسی ایران برخوردار بودند. نقش برجسته عشایر تا زمان پهلوی اول حفظ گردید، اما در این دوره تلاش شد با اعمال سیاست‌هایی چون ایجاد ارتش ملی و خلع سلاح، از قدرت عشایر کاسته شود. این سیاست‌ها در عین دارا بودن جنبه‌های مثبت، در کاهش قدرت عشایر نقشی بسزا داشت (قشقایی، ۱۳۹۱: ۱۷۶). در ادامه، اسکان عشایر به عنوان آخرین حربه دولت برای تحت کنترل درآوردن ایلات و کاهش قدرت آنها اجرا شد.

درباره علل تمرکز پهلوی اول بر اسکان عشایر، دلایل مختلفی برشمرده شده است. عدم فرمانبری ایلات از دولت مرکزی، عاملی مهم در این زمینه بود. ایلات و عشایر از خوانین و رؤسای ایل خود تبعیت می کردند؛ زیرا تمامی امور، مشکلات و نیازهای ایل توسط آنها رسیدگی و رفع می شد. بنابراین ایلات نه تنها از آنان تبعیت می کردند، بلکه هنگام لزوم نیز از خوانین و بزرگان خویش پشتیبانی می کردند و به نفع آنها وارد نزاع و جنگ می شدند. از این رو، رضاخان تلاش کرد با تغییر در شیوه زندگی و معیشت عشایر، از قدرت ایلات بکاهد و آنها را تحت سلطه درآورد. از سال ۱۳۰۶ ش. رضاشاه با هدف خلع سلاح، سربازگیری و سپس اسکان عشایر در راستای حذف قدرت‌های رقیب، به دنبال اجرای طرح اسکان عشایر برآمد. علاوه بر این، مقابله با یاغیگری برخی طوایف عشایر و ایجاد ناامنی توسط آنان و نیز اعمال خشونت‌آمیز و گریز از مرکز ایلات و عشایر نیز در این زمینه بسیار مؤثر بود.

بالا بردن توان رزمی و نظامی کشور، کاهش قدرت و توان نظامی ایلات با جذب نیروی جوان آنها در ارتش ملی، نوسازی جامعه عشایری و ایجاد وحدت ملی از طریق ادغام عشایر در نظام آموزشی نوین و القای شاهدوستی و وطن پرستی، از دیگر اهداف مورد نظر بود.

بدین ترتیب، در دوره پهلوی اول با ایجاد اداراتی نظیر «اداره اسکان» و «اداره اسکان و عمران» سعی در اجرای قانون اسکان عشایر شد. در این راستا ادارات و مقامات مختلفی به همکاری با ادارات مذکور پرداختند؛ انتصاب فردی از میان طوایف و تیره‌های مختلف ایل به عنوان کدخدا به منظور واسطه میان حکومت و ایل، نقشی پررنگ و کاربردی در اجرای اسکان ایلات داشت. در تمامی اسناد و مدارک مربوط به اسکان عشایر در ایالت فارس، به مقامی به نام کدخدا برخورد می شود که تمامی امور طوایف و تیره‌ها در هنگام اجرای قوانین اسکان، توسط وی ساماندهی و اجرا می شد. بر همین اساس، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این دو پرسش است که علل انتخاب و انتصاب کدخدا در امر اسکان چه بود؟ و کدخدا چه وظایفی در اسکان ایلات و عشایر فارس برعهده داشت؟

در زمینه پیشینه پژوهش می توان گفت که مسئله اسکان عشایر فارس از جهات مختلف در آثار و مقالات

متعددی بررسی شده است. برای مثال، محمدی و دیگران در مقاله «بررسی فقر اقتصادی عشایر اسکان یافته استان فارس و تعیین عوامل مؤثر بر آن» (۱۳۹۵) به بررسی وضعیت اقتصادی عشایر پس از اسکان پرداخته‌اند. امرایی و معینی رودبالی در مقاله «نگرش بر سیاست امنیتی پهلوی در کنترل ایلات عشایر فارس» (۱۳۹۵) مسئله اسکان عشایر را از منظر سیاست‌های مالیاتی بررسی کرده‌اند. البته در این دو مقاله و سایر آثار موجود، به نقش کدخداها در اسکان اشاره‌ای نشده است. گفتنی است که زیلاب‌پور و دهقان نژاد در مقاله «تحلیلی بر سیاست اسکان دولت پهلوی اول در ایل قشقایی» (۱۴۰۰) ضمن پرداختن به مسئله اسکان ایلات در دوره قاجار و پهلوی، به‌طور مختصر به انتصاب کدخدا در اسکان عشایر قشقایی و برخی وظایف وی پرداخته‌اند. روشنفکر نیز در کتاب *نوسازی و جامعه ایلی بویراحمد در دوره پهلوی* (۱۳۹۷) مسئله کدخداها را در ایل لر بویراحمدی مورد توجه قرار داده، ولی درباره عشایر فارس هیچ اطلاعاتی ارائه نداده است. از این رو، به واسطه آنکه تاکنون هیچ اثر پژوهشی درباره نقش کدخدا در اسکان عشایر در فارس منتشر نشده است و با توجه به نقش مهم کدخدا و مغفول ماندن آن، انجام این پژوهش ضروری به نظر می‌رسید.

روش تحقیق در پژوهش حاضر مبتنی بر روش تاریخی و مبتنی بر رویکرد توصیفی و تحلیلی است. شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و مبتنی بر ۳۸ پرونده در دسترس در سازمان اسناد و کتابخانه ملی (ساکما) است. اسناد و منابع مرتبط با موضوع پژوهش حاضر در کتابخانه‌ها، مراکز و پایگاه‌های اطلاعاتی مطالعه و بررسی و سپس با فیش‌برداری اطلاعات لازم گردآوری و سپس تحلیل شده‌اند. در دهه ۱۳۰۰ ش. فرایند اسکان عشایر در استان فارس آغاز شد. در این مقاله به بررسی نقش کدخداها در ایلات در اسکان عشایر فارس، با تکیه بر اسناد پرداخته شده است. برای این منظور، ابتدا به تاریخچه و زمینه اسکان عشایر در فارس و سپس به معرفی نظام‌نامه اسکان و نحوه انتخاب کدخداها پرداخته شده و در انتها نقش و وظایف کدخداها در فرایند اسکان عشایر مورد بررسی قرار گرفته است.

اسکان عشایر فارس

اسکان ایلات و عشایر در دهه ۱۳۰۰ ش. آغاز شد. رضاخان تلاش داشت با تغییر در شیوه زندگی و معیشت عشایر، از قدرت آنها بکاهد و آنها را تحت سلطه درآورد. قدرت بالای رهبران ایلات و عشایر، یکی از علل اصلی تلاش رضاخان برای اسکان عشایر بود. بدین ترتیب، راهکارهایی نظیر خلع سلاح، ایجاد ارتش ملی، تصرف املاک و غیره به همین منظور به کار برده شد (کرونین، ۱۳۷۷: ۳۱۱). از سال ۱۳۱۳ ش. اسکان عشایر در فارس نیز آغاز شد. ابتدا برخی تیره‌های ایل قشقایی به عللی نظیر خشکسالی و فقر و ناتوانی در پرداخت مالیات، به صورت اختیاری اسکان را انتخاب کردند (ساکما، ۱۱-)

۷۱۷۶-۳۵۰). حکومت نظامی قشقایی که پس از بروز ناآرامی در میان قشقایی‌ها مسئول اداره ایل بود، پیش از تشکیل اداره اسکان، به اسکان ایلات در فارس پرداخت (ساکما، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۱۳۴۳۹-۲۹۳-۹۸). تا اینکه در سال ۱۳۱۱ وزرات داخله به منظور اجرای اسکان عشایر، اداره‌ای به نام «اداره اسکان» تأسیس کرد (بیات، ۱۳۸۳: ۳۲۳). اداره اسکان شعبه فارس در سال ۱۳۱۳ تأسیس شد و سید تقی‌خان مهدوی به ریاست آن منصوب گردید (ساکما، ۵۷ و ۷۰-۱۳۴۳۹-۲۹۳-۹۸). در همان سال، هیئت وزرا نیز اعتبار لازم برای اسکان عشایر فارس را به تصویب رساندند (واعظ‌شهرستانی، ۱۳۹۳: ۴۱۷). اداره اسکان فارس مسئول تخته قاپو کردن ایلات استان فارس بود و در این زمینه فرماندهان نظامی، رئیس مالیه و رئیس اداره اسکان تحت نظر استاندار فارس، امور مربوط به اسکان را برنامه‌ریزی و ساماندهی می‌کردند (ساکما، ۳۱، ۳۲، ۳۰، ۳۰، ۴۴-۷۰-۳۵۰). گفتنی است نظامیان که قدرتمندترین نیرو در فارس عصر پهلوی اول بودند، در کار اسکان ایلات بیشترین فعالیت و همکاری را داشتند (بیات، ۱۳۹۴: ۳۸۳-۳۸۲). در سال ۱۳۱۳ نظامنامه اسکان عشایر در یازده ماده تنظیم و به استاندار فارس و رئیس اداره اسکان فارس ابلاغ گردید. در ماده نخست این نظامنامه، ابتدا عشایر و ایلات کشور در سه دسته تقسیم‌بندی شدند:

۱. چادرنشینی که به‌طور کامل به بیلاق و قشلاق مشغول بودند و تمام سال زیر چادر زندگی می‌کردند و غالباً خانه و مرتع ملکی نداشتند؛
۲. طوایفی که در مناطق گرمسیر خانه و مرتع داشتند، اما در شش ماه سال همراه با خانواده در چادر سکونت داشتند؛
۳. افرادی که مشغول دامداری و در روستاها و قصبات صاحب خانه بودند و تنها سه ماه از سال را به منظور چرای گوسفندان، نیاز به کوچ و زندگی چادرنشینی داشتند.

در ماده دوم آمده بود که به منظور آشنا شدن چادرنشینان با زندگی یکجانشینی و رعیتی و حذف چادرنشینی و کوچ‌نشینی، در هر سه گروه نام‌برده باید اقداماتی به شرح ذیل صورت گیرد: ابتدا باید ریش‌سفیدان و ممولان طبقه اول را ملزم سازند تا املاکی خریداری کنند و یا در املاک خالصه و یا اربابی (در هر نقطه که مایل باشند) خانه بسازند و بدین ترتیب بزرگ هر طایفه را به یکجانشینی، کشاورزی، زراعت و رعیتی وادار کنند. بزرگان و ریش‌سفیدان گروه دوم را نیز ملزم کنند که در مرتع ملکی طایفه خانه بسازند و به کشاورزی و امور رعیتی بپردازند. بزرگان و ریش‌سفیدان گروه سوم نیز باید ملزم شوند برای توقف سرپرستان دام و احشام خود در مناطق بیلاقی، خانه بسازند (ساکما، ۴-۳-۲۹۳-۱۳۶۲۴).

در سومین ماده ذکر شده بود که باید یک نفر در هر ایالت به منظور اجرای مقررات مربوط به امر اسکان انتخاب شود. این مأمور وظیفه داشت به بررسی دقیق درباره طوایف و تیره‌های ایلات و عشایر بپردازد. وی وظیفه داشت طوایف و تیره‌هایی را که کاملاً کوچ‌نشین بودند، شناسایی کند و فهرستی کامل از تعداد آنها تهیه کند؛ سپس دو نفر ریش سفید از میان طایفه را که مورد اعتماد تمام افراد طایفه بودند، انتخاب کند و نیز یک نفر را به عنوان کدخدا تعیین کند که مورد تأیید و اعتماد ریش سفیدان و نیز اکثریت خانوارهای طایفه بود. سپس افراد مذکور را احضار کند و از هر طایفه و تیره التزام و تعهد بگیرد و به امضای کدخدا و ریش سفیدان همان طایفه و تیره ضمانت و تأیید شود. براساس این تعهد، افراد طایفه متعهد می‌شدند به ترک چادرنشینی مبادرت کنند و در روستاها خانه و کلیه وسایل رعیتی را فراهم آورند و سپس نسبت به دریافت ورقه هویت اقدام کنند و مردان طایفه نیز به لباس متحدالشکل مجلس شوند (ساکما، ۵-۴-۱۳۶۲۴-۲۹۳-۶-۸۵۲۱-۳۵۰).

براساس ماده ششم نظام‌نامه، حکام ولایات موظف بودند ایلات را به دقت مورد بررسی و تفحص قرار دهند و صاحبان احشام و دام‌هایی را که ناگزیر به کوچ به بیلاق و نیازمند داشتن چادر بودند، شناسایی کنند و در اسفند هر سال فهرستی از تعداد چوپان‌ها و سرپرست هر طایفه را مشخص کنند و براساس درخواست صاحبان احشام و بررسی ورقه هویت سرپرست و چوپان، نسبت به صدور مجوز حرکت احشام به بیلاق به نام افراد مذکور اقدام کنند (ساکما، ۹-۸-۱۳۶۲۴-۲۹۳).

نظام‌نامه اسکان عشایر، نه تنها شیوه زندگی عشایر را دگرگون کرد، بلکه به‌طور مستقیم بر مناسبات اجتماعی و اقتصادی درون ایلات تأثیر گذاشت. حذف چادرنشینی به معنای پایان یک سبک زندگی مبتنی بر کوچ‌نشینی بود که با هویت فرهنگی عشایر گره خورده بود. این اقدامات دولت پهلوی، اگرچه در سطح کلان با هدف نوسازی کشور انجام شد، اما در سطح محلی به عنوان عاملی برای ایجاد نارضایتی و تضعیف روابط اجتماعی عمل کرد. اسکان عمومی ایلات فارس از سال ۱۳۱۴ به صورت رسمی و گسترده آغاز شد (ساکما، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۲، ۱-۹۵۵۰-۲۹۳-۹۸).

نحوه انتخاب و انتصاب کدخدا

منصب کدخدا در ساختار ایلات پیشینه داشت. ساختار اجتماعی ایل عبارت بود از: ۱. ریاست ایل که برعهده ایلخان و ایل‌بیگی بود؛ ۲. طایفه تحت ریاست کلانتر؛ ۳. تیره تحت نظارت کدخدا؛ ۴. بنکو تحت نظارت ریش سفیدان؛ ۵. بیله؛ ۶. خانوار (نصیری طیسی، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۶).

پس از اسکان عشایر، تلاش شد مناصب و القاب ایلی نظیر خان، کلانتر و ایلخان حذف گردد و القابی نظیر رعیت و زارع جایگزین آنها شود. در این میان، تنها منصبی که از میان مناصب ایلی حفظ شد،

منصب کدخدا بود که با تغییر کارکرد و کاهش قدرت اجرایی، به حیات خود ادامه داد. براساس نظامنامه انتخابات، یک کدخدا برای هر تیره و تعدادی خانوار انتخاب شد.

در دوران قبل از اسکان عشایر، انتخاب کدخدا به صورت عمده براساس اصول سنتی ایلی و در چارچوب روابط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ایلی و خانوادگی شکل می‌گرفت و عمدتاً به افراد برجسته و صاحب‌نفوذ تیره‌ها تعلق می‌گرفت که اغلب نقش‌های سیاسی، اجتماعی و حتی اقتصادی ایلات را برعهده داشتند. از این رو، کدخداهای بیشتر به عنوان رهبران محلی و اجرایی در میان ایلات عمل می‌کردند. انتخاب آنها انتصابی و اغلب به صورت موروثی بود (صفی‌نژاد، ۱۳۸۳: ۳۳، ۳۹). کدخداهای (و کلاترها) بازوهای اجرای سیاست ایلخانان در ایلات بودند (جمشیدی، ۱۳۸۱: ۶۷). پس از اعمال سیاست‌های اسکان عشایر، همچنان مقام کدخدا مورد تأیید قرار گرفت. اگرچه حوزه قدرت این مقام به شدت محدود شد، اما آنها در موقعیت خود باقی ماندند.

به موجب ماده سوم نظامنامه اسکان ایلات و عشایر فارس که در تاریخ ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۳ از سوی وزارت داخله به ایالت فارس ابلاغ گردید، لازم بود فردی به عنوان کدخدا به منظور کمک به اسکان عشایر در هر طایفه و تیره انتخاب شود. گفتنی است کدخدا می‌بایست حتماً عضو طایفه و تیره مورد نظر می‌بود و مورد اعتماد ریش‌سفیدان و بزرگان طایفه و تیره و نیز مورد اعتماد اکثریت افراد طایفه مذکور بوده باشد. این فرد وظایف مختلفی در امر اسکان ایلات برعهده داشت. براساس اسناد موجود، با موافقت بخشداری هر منطقه و یا بخش، حکم کدخدایی افراد توسط فرمانداری شهرستان صادر و به کدخدایان ابلاغ می‌شد (ساکما، ۵۴-۳۳۸۴۱-۳۳۹۳-۵؛ ۵۶۳۱-۲۹۳-۹۸-۶-۵۵۱۵-۲۹۳-۹۸؛ ۳۴-۳۳۱-۵۶۳۱-۲۹۳-۹۸)؛ البته در برخی اسناد مربوط به طوایف حوزه شهرستان کازرون، آمده است که ایلات و طوایف برای انتخاب کدخدا باید به استانداری مراجعه می‌کردند (ساکما، ۳۴-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸).

انتخاب کدخدا به عنوان یک منصب جدید در ایلات، در راستای تغییر در ساختار ایلات نیز صورت پذیرفت. هنگام تصمیم دولت برای اسکان عشایر، لازم بود در ساختار ایل تغییراتی بنیادی صورت گیرد تا علقه‌ها و روابط کهن ایلی فرو ریزد و بنیانی نوین جایگزین آن گردد. بدین صورت اهداف و انگیزه‌های مورد نظر حکومت که بر گسستن افراد ایل از خان‌ها و بزرگان ایل بود، به دست می‌آمد. با از میان رفتن مناصب سابق، ارتباط طرفین نیز به تدریج ضعیف و کم‌رنگ می‌شد و پشتیبانی و عصبیت ایلی سابق که به خانات ایلات فرصت قدرت‌طلبی و مقابله با حکومت را می‌داد، از میان می‌رفت. بر همین اساس، قرار بود منصب کدخدای ایلات نیز پس از اسکان قطعی افراد طوایف حذف شود و تمام امور آنها برعهده دهم‌های روستاها گذاشت شود (ساکما، ۵۴، ۵۳-۳۳۸۴۱-۲۹۳).

علاوه بر این، انتخاب فردی از خود ایل که به‌طور کامل ایل را می‌شناخت، تنها راه پیش روی حکومت مرکزی بود. در واقع، فقط افراد خود طوایف و ایلات بودند که از یک سو از آمار تعداد افراد ایل و تعداد احشام و اغنام ایل به خوبی آگاه بودند و از سوی دیگر از مسیرهای کوچ، اتراق و چرای دام‌ها مطلع بودند و در زمینه خلع سلاح، تهیه آمار نفوس ایلات و طوایف و آمار احشام نیز می‌توانستند اطلاعات کامل و بی‌کم و کاستی در اختیار مأموران اسکان قرار دهند. از سوی دیگر، در صورت تخطی افراد ایلات از اسکان و یا فرار از محل‌های در نظر گرفته شده برای اسکان، تنها افرادی از خود ایل بودند که از محل توقف آنها مطلع بودند. بر همین اساس، در پی لغو تعیین سرپرست و کدخدا برای ایلات در سال ۱۳۱۸ش، در نامه‌ای از اداره اسکان ایلات فارس خطاب به ریاست اداره انتظامات وزارت کشور چنین آمده است: «... بغیر از کلانتر و کدخدایان کسی از محل توقف آنها با اطلاع نیست. صلاح این است که از خود آنها یک نفر به سمت سرپرستی و مسئولی اسکان تعیین شود که جزئیات اطلاعات خود را به مأمور اسکان خواهد داد» (ساکما، ۵۳-۳۳۸۴۱-۳۹۳).

بدین ترتیب، در ابتدای برنامه‌های اسکان عشایر، به دلیل پیچیدگی‌های اجتماعی و فرهنگی ایلات، دولت به‌طور معمول تلاش کرد کدخداهای سابق را در منصب خود حفظ کند. از یک سو، این افراد شناختی عمیق از ساختار اجتماعی ایل و مسائل محلی داشتند و از سوی دیگر، دولت برای حفظ ثبات و جلوگیری از شورش‌ها یا مقاومت‌های احتمالی در برابر تغییرات اجتماعی، معمولاً ترجیح می‌داد کدخداهای قبلی را به عنوان نمایندگان خود در ایلات باقی بگذارد (زیلاب‌پور و دهقان‌نژاد، ۱۴۰۰: ۲۶). تغییرات جدید حوزه قدرت ایلخان‌ها، ایل‌ببیگی‌ها و کلانترها را که در گذشته همه امور اجرایی، اقتصادی و نظامی ایلات را در دست داشتند، به شدت محدود کرد. البته این مسئله به دلایلی به ایجاد شورش توسط آنها منجر نشد؛ زیرا دولت پهلوی هرگونه نافرمانی در مقابل اسکان عشایر را با تبعید و زندان پاسخ می‌داد. برای مثال، در سال ۱۳۱۸ رئیس ایل قشقایی به همین علت تبعید گردید (ساکما، ۹۸-۳۹۳-۴۸۴۰)؛ پیش از آن نیز در سال ۱۳۱۶، کلانتر طایفه کشکولی ایل قشقایی به تهران تبعید شده بود (سادات بیدگلی، ۱۳۹۸: ۹۳). بنابراین خوانین و کلانترهای ایل اگرچه از وضعیت مذکور ناراضی بودند، اما موفق به مقاومت در برابر سیاست‌های دولت و کدخدا نشدند.

پس از انتخاب کدخدا، از وی التزام و تعهد گرفته می‌شد که نسبت به انجام وظایف خود کوتاهی نکند و در صورت تخطی از وظایف، مجازات‌هایی نیز برای وی در نظر گرفته شده بود. جریمه مالی و تبعید از جمله مجازات‌هایی بود که برای کدخدایان خاطی در نظر گرفته شده بود. در تعهدنامه کدخدایان ذکر شده بود که اگر کدخدا در مدت تعیین‌شده وظایف خود را انجام ندهد، اموال او توسط دولت ضبط خواهد شد (ساکما، ۱۷-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸؛ ۴۵-۳-۴۱۲۲۸-۲۹۳؛ ۴-۳۹۸۲۱-۲۹۳؛ ۱۳، ۱۲، ۱۰-۴۳۳۲۲۱-۲۹۳)؛

۵-۹-۱۴-۳۵۴-۴۰۳۹۳) و باید مبلغی معادل دوهزار تومان و گاه تا چهارهزار تومان از دارایی خود را به صندوق دولت یا سازمان شیر و خورشید واریز کند (ساکما، ۱۷۵-۳۳۸۴۲-۲۹۳؛ ۱۶۹-۳۸۸۴-۲۹۳-۹۸؛ ۶-۵۶۳۱-۲۹۳-۹۸-۷).

از سوی دیگر، هر یک از کدخدایان که در امر اسکان ایلات تعلق می‌ورزیدند و محل سکونت افراد ایل را گزارش نمی‌کردند، یا هر نوع تخطی از وظایف و تعهدات خود به عمل می‌آوردند، نه تنها اموال و دارایی آنها توسط حکومت ضبط می‌شد، بلکه به همراه خانوارهای خاخی از ایالت فارس به دیگر ایالات و مناطق کشور تبعید می‌شدند: «هر یک از اشخاصی که به نام کلانتر یا کدخدا و ریش سفید طایفه و تیره معروف و شناخته شده است و تاکنون افراد مربوطه را سکناى ثابت و تخته‌قاپو نکرده است، مجبور و ملزم خواهند بود فوراً با اطلاع حکومت محل سکونت افراد را از روی صورت جامعی طبق ماده ۵ رفتار نمایند و اگر کوچکترین غفلی از آنها سر بزند و یا افراد را اغفال کنند... به محض مشاهده و اطلاع به اینکه یک نفر از محل خود بهر عنوان بدون اطلاع حکومت حرکت کرده باشد، آن سرپرست با آن خانوار از حوزه فارس به نقاط دیگر کوچ داده و اموالش هم ضبط دولت خواهد گردید» (مقصود از اطلاع حکومت مسافرت‌های ضروریست) (ساکما، ۲۴، ۲۳-۳۳۸۴۱-۲۹۳).

حقوق کدخدا نیز باید براساس سنن و قوانین کهن ایلی، توسط افراد ایل پرداخته می‌شد و کدخدا نیز وظایفی داشت (قشقایی، ۱۳۸۶: ۱۳). براساس سنن قدیمی ایلات، افراد ایل عوارضی از درآمد خود بابت حقوق به کلانتران و سرپرستان می‌دادند. این عوارض معادل ۳٪ از درآمد افراد در سال بود. پس از انتصاب کدخدا توسط دولت، تصمیم گرفته شد به سبب آنکه کدخدا در مقابل اجرای قانون، در مقابل ادارات و مأموران حکومت وظایفی برعهده دارد و همچنین به امور ایل رسیدگی می‌کند، همچون سابق افراد ایل بخشی از درآمد خود از فرآورده‌های سالانه را به عنوان حقوق به کدخدا بپردازند. البته قرار شد سهم مذکور به یک درصد تقلیل یابد و تنها به گوسفندانی که سن آنها از یک سال بیشتر بود، تعلق می‌گرفت و أخذ هرگونه عوارض از سایر فرآورده‌ها شامل پشم، کشک، روغن و غیره مطلقاً ممنوع بود (ساکما، ۶۴-۱۸-۱۳۰-۲۹۳-۹۸؛ ۶۱-۱۳۹۹۷-۲۹۳). با این حال، براساس اسناد موجود گاه طوایف و ایلات از پرداخت حقوق کدخدا سرباز می‌زدند (ساکما، ۱-۸۷۲۷-۲۹۳-۹۸).

تصمیم دولت برای کاهش عوارض پرداختی به کدخداها، در عین حال که باعث کاهش فشار اقتصادی بر خانوارهای عشایری شد، به تضعیف جایگاه کدخدا به عنوان یک مقام اجرایی انجامید. از سوی دیگر، این تغییرات کدخداها را بیش از پیش به حمایت مالی دولت وابسته کرد و استقلال نسبی آنها را به چالش کشید. این وابستگی مضاعف، نقش کدخدا را از یک رهبر محلی به مجری سیاست‌های دولتی تقلیل داد. چنان که گفته شد، امور مربوط به اسکان با پشتیبانی ارتش انجام می‌شد؛ کدخدا نیز توسط مأموران امنیه

در پاسگاه‌ها پشتیبانی می‌شد. به موجب احکام صادره برای کدخدایان، آنها در صورت بروز مشکل و احتیاج به کمک، می‌توانستند به پاسگاه‌ها مراجعه و از آنها درخواست کمک کنند. در حکم کدخدای تیره بوگر^۱ در کازرون آمده است: «... در مواقع لزوم برای کمک هرگاه محتاج به کمک شدید به پاسگاه امنیه محل مراجعه نموده در امور اسکانی به شما مساعدت خواهند نمود» (ساکما، ۴۳-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸).

طی اجرای اسکان عشایر، دولت در تلاش بود تا عشایر و ایلات را از زندگی کوچ‌نشین به سمت زندگی روستایی و رعیتی سوق دهد. بنابراین با انتخاب فردی به نام کدخدا-که بیشترین آشنایی را با ساختار جامعه ایلی فارس داشت-به عنوان نماینده دولت در مناطق عشایری و ایلی، مسئولیت اجرای سیاست‌های دولتی را به وی واگذار کرد. وی در این راستا مسئولیت ایجاد و پیگیری تغییراتی بنیادی در ساختار ایلات را که مدّ نظر دولت بود، برعهده گرفت و تلاش کرد قوانین اسکان عشایر را در جامعه ایلی جاری کند و ساختار جدیدی (ساختار مدّ نظر دولت) جایگزین ساختار قبلی کند.

درباره واکنش اعضای ایل و همکاری و یا عدم همکاری آنها با کدخدا نیز باید افزود با توجه به اینکه کدخدای هر تیره و طایفه از اعضای همان تیره و طایفه برگزیده می‌شد، به سبب آشنایی و نسبت کدخدا با آنها، غالباً ایستادگی در مقابل آنها صورت نمی‌گرفت. در واقع، علت انتخاب عضوی از طوایف به عنوان کدخدا از سوی حکومت نیز همین امر بود؛ آشنایی وی نسبت به مسائل و جزئیات طوایف و همچنین پذیرش راحت‌تر این مقام از سوی اعضا. با این حال، به صورت محدود در منابع با ناراضی‌های اعضای طوایف و تیره‌ها نسبت به کدخدا مواجه می‌شویم. کتک زدن و اذیت و آزار اعضا توسط کدخدا (ساکما، ۹۸-۲۹۳-۵۳۵-۱۰۶) و دریافت پول و احشام از عشایر (ساکما، ۹۸-۲۹۳-۱۱۶۴-۹۸، ۲۸، ۹۸، ۳۲) از جمله علل ناراضی‌های ایل از کدخدا بود؛ به همین دلیل غالباً اعضای ایل طی درخواست‌هایی به اداره اسکان، نسبت به رفتار کدخدا شکایت می‌کردند و خواستار انتصاب افراد مورد نظر خود می‌شدند. گفتنی است گاه شکایات مذکور براساس واقعیت نیز صورت نمی‌گرفت. برای مثال براساس اسناد موجود، سرپرست طایفه دره‌شوری در نامه‌ای به اداره اسکان، از جدیت و شایستگی کدخدای طایفه خود سخن گفته و علت درخواست اعضا طایفه برای عزل کدخدا را جدیت این مقام در انجام وظایف خود معرفی کرده است. براساس این سند، برخی اعضای طایفه که مایل به اسکان نبودند، در مقابل جدیت کدخدا در انجام وظایف خود ایستادگی کردند و درخواست عزل وی را داشتند (ساکما، ۲۹۳-۳۳۸۴۱-۵۵).

وظایف کدخدا

کدخدا وظیفه داشت از یک سو امور مردم طایفه و تیره را رتق و فتق و به مشکلات و مسائل آنها رسیدگی کند و از سوی دیگر، باید اهداف و امیال دولت را در بطن جامعه ایلی جاری کند و وضعیت

۱. از تیره‌های ایل قشقایی که در شهرستان کازرون تخته‌قاپو شدند.

ایلات و عشایر را به نحو دلخواه دولت سامان دهد. بنابراین کدخدا همچون کدخدای سنتی که در تاریخ اجتماعی ایران پیشینه‌ای کهن داشت، واسطه‌ای میان مردم و حکومت بود. وظایف کدخدا را می‌توان در حوزه‌های زیر تقسیم‌بندی کرد:

ارتباط با دولت مرکزی

کدخدایان منتخب به عنوان رابطان میان ایلات و دولت مرکزی عمل می‌کردند. آنها موظف بودند تمامی اطلاعات مربوط به مسائل و مشکلات ایلات را به مقامات دولتی منتقل و دستورالعمل‌ها و سیاست‌های دولتی را نیز به ایلات ابلاغ کنند. کدخدایان با مقامات دولت همکاری نزدیک داشتند و وظیفه داشتند فرایند اسکان و تغییرات اجتماعی-اقتصادی را تسهیل کنند (روشنفکر، ۱۳۹۷: ۴۳۷-۴۳۹). کدخداها به عنوان نمایندگان جامعه‌ای محلی، تأثیر قابل توجهی بر فرایند اسکان عشایر داشتند. درحالی‌که سیاست‌های کلان دولت رضاشاه در این زمینه عمدتاً هدف‌های ملی و توسعه‌ای را دنبال می‌کرد، کدخداها اغلب در فرایندهای اجرایی و تصمیم‌گیری‌های محلی نقش‌های کلیدی ایفا می‌کردند.

اجرای سیاست‌های اسکان

پس از اجرای سیاست اسکان عشایر، کدخدایان منتخب دولت به عنوان مأموران اجرایی به ایفای نقش پرداختند. این کدخدایان موظف بودند سیاست‌های اسکان را در سطح ایلات پیاده‌سازی و نسبت به اسکان آنها اقدام کنند. در ادامه، به تفکیک به شرح وظایف کدخداها در این زمینه پرداخته شده است.

۱. دریافت لیست خانوارها و گزارش به مقامات در صورت فرار از اسکان

کدخدایان در این دوره نه تنها به عنوان مجریان سیاست‌های دولتی، بلکه به عنوان نظارت‌کنندگان اجتماعی نیز عمل می‌کردند. آنها باید بر تطبیق قوانین و مقررات دولتی در جوامع جدید ایلی نظارت می‌کردند و هرگونه مخالفت با فرایند اسکان یا بی‌نظمی‌های اجتماعی را گزارش می‌دادند. پس ابلاغ حکم کدخدا، در نخستین قدم خانوارهای تیره و یا طایفه مذکور به وی تحویل داده می‌شدند (ساکما، ۲۹۳-۳۳۶، ۸، ۹، ۱۲). برای مثال، پس از آنکه فردی به نام «عبدالله فرهمند» به عنوان کدخدای تیره‌های کرمی، میر، قره‌قلاغ و بادکی از ایل نفر باصری تعیین گردید، لیست خانوارها به تفکیک هر تیره به شرح زیر به وی تحویل داده شد:

«صورت طوایف کرمی، میر، قره‌قلاغ، بادکی که از سابق ابواب جمعی عبدالله فرهمند بوده، این است: طایفه کرمی ۲۰۰ خانوار/طایفه میر ۶۰ خانوار/طایفه قره‌قلاغ ۴۰ خانوار/طایفه بادکی ۷۰ خانوار» (ساکما، ۵-۱۴۷۱۷-۲۹۳-۹۸).

گفتنی است کدخدا نه تنها صورت تعداد خانوارهای تیره‌ها را تحویل می‌گرفت، بلکه صورت آمار احشام و اغنام تیره نیز به وی تحویل داده می‌شد (ساکما، ۱۷۵-۳۳۸۴۲-۲۹۳). بدین ترتیب، کدخدا می‌بایست بر تمامی افراد ابواب جمعی خود و همچنین آمار اغنام و احشام آنها کاملاً آگاه و واقف می‌بود و در صورت بروز مشکلاتی نظیر فرار هر یک از خانوارها از مناطق مورد نظر برای اسکان (۳۳۶۱۰-۳۹۳-۲۳، ۲۲، ۱۷، ۱۳، ۱۲) و یا ارائه آمار اشتباه در مورد تعداد احشام برای دریافت پروانه چوپانی، سریعاً اقدامات لازم را انجام و مراتب را به مقامات بالا گزارش می‌داد. در ابتدای اسکان ایلات و عشایر فارس، با توجه به اینکه وضعیت خانوارهای ایلات و تعداد آنها مشخص نبود، دفاتری به نام «دفاتر احصاء و اسکان» تهیه و تلاش شد آمار صحیحی از افراد و اعضای ایلات تهیه شود (اعظام قدسی، ۱۳۷۹: ۷۹۲/۲). کدخدا یکی از کسانی بود که در تهیه دفتر مذکور نقش داشته است؛ زیرا وی وظیفه داشت آمار تعداد افراد طایفه و تیره‌ها و همچنین آمار احشام را به اداره اسکان گزارش دهد.

رابطه کدخدا و دولت رابطه‌ای دوسویه بود؛ کدخدا پس از انتصاب از سوی دولت، لیست افراد ابواب جمعی خود را دریافت می‌کرد و بر اساس دستورالعمل‌های موجود، به انجام وظایف خود می‌پرداخت. با این حال، با توجه به اینکه در دوره پهلوی اطلاعات دولت از مناطق روستایی و ایلی محدود بود، کدخدا به عنوان واسطه میان حکومت و ایل و نیز تسهیل‌گر سیاست‌های دولت در اجتماع ایلی، وظیفه تکمیل اطلاعات دولت درباره افراد، احشام و تمامی موارد مربوط به ایل و انعکاس آن به دولت را برعهده داشت. علاوه بر این، کدخدا وظیفه داشت افراد ابواب جمعی خود را از کوه‌ها و دشت‌ها جمع‌آوری کند و ضمن تهیه لیست اعضای طایفه و احشام و اغنام، آنان را به محل تعیین شده برای اسکان طایفه گسیل دارد و در صورت لزوم آنها را به پاسگاه امنیه محل مورد نظر تحویل دهد. «... بوسیله کدخدایان اغلب از تیره‌های دره‌شوری و همچنین جمع‌آوری از کوه‌های راشک و بنشک^۱ در حدود ۲۰۰ خانوار دره‌شوری و ۱۸۵۵ اسب و مادیان و کره و ۱۴۰۳ گاو و گوساله به منظور عودت به سرحد در کامفیروز تحویل گروهیان دوم حسین قلی فلاحی... گردید» (ساکما، ۵۰-۳۳۸۴۱-۲۹۳).

۲. الزام تیره‌ها به ساختمان‌سازی و سکونت

کدخدا وظیفه داشت افراد تیره‌های تحت نظارت خود را ملزم سازد که نسبت به ساخت ساختمان و خانه اقدام کنند. هدف مهم اسکان عشایر، یکجانشین کردن ایلات و عشایر بود؛ به همین دلیل پس از آنکه براساس مناطق بیلاق و قشلاق ایلات، محلی برای اسکان دائمی طوایف تعیین شد، آنها را به ساخت ساختمان و خانه ملزم ساختند. از حدود سال ۱۳۰۶ به بعد در بودجه سالانه دولت، مبلغی به اسکان ایلات

۱. در شهرستان سپیدان کنونی.

و به منظور خانه‌سازی و بنای روستاهای جدید در مناطقی چون فارس، آذربایجان، کرمانشاه و لرستان اختصاص یافت؛ تا در مناطق حاصلخیز برای آنها خانه ساخته شود و عشایر به ترک زندگی کوچ‌نشینی و سکونت در این مناطق ترغیب شوند^۱ (قهرمانی ایبوردی، ۱۳۷۳: ۳۵).

بر این اساس، قرار بود نه تنها ایلات ساکن شوند، بلکه شیوه زندگی چادرنشینی نیز کاملاً ملغی شود و خانواده‌های ایلات در ساختمان‌هایی که توسط خودشان ساخته می‌شد، اسکان داده شوند. بنابراین ابتدا قانون منع چادرنشینی و به‌طور اخص ممانعت استفاده از چادر سیاه وضع شد و کدخدا ملزم گردید تمام تلاش خود را برای اجرای این قانون به کار بگیرد (ساکما، ۱۰۱-۳۳۸۴۱-۳۹۳).

استفاده ایلات از سیاه‌چادر ممنوع شد تا آنها را از داشتن سرپناه محروم کنند و به ایجاد ساختمان ترغیب و یا مجبور سازند. بدین منظور دستور داده شد کدخداها چادرها را از خانوارها بگیرند و پاره کنند و به شکل خور و جوال درآورند و به منظور استفاده در سایر موارد، به آنها بازگردانند. همچنین تأکید شده بود کدخدایان حق ضبط و نگهداری سیاه‌چادرها را ندارند، بلکه باید حتماً چادرهای ضبط‌شده را به سایر اشکال قابل استفاده تغییر دهند و به صاحبان آنها بازگردانند (ساکما، ۳۹-۳۳۶۲-۲۹۳). برای مثال، دربارهٔ ضبط چادرهای طایفه بوگر و تبدیل آن به جوال و خور، به کدخدای طایفه مذکور چنین دستور داده شد: «چادرهای بوگر را هم ضبط نموده‌اید... به شکل جوال و خور و غیره درآورده به خود صاحبان چادر مسترد دارید که از پارچه‌های چادر خودشان استفاده نمایند و حق ضبط آنها را ندارید» (ساکما، ۵۱-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸).

در زمینه ممنوعیت چادر، دولت در سال ۱۳۱۷ مجبور به تجدید نظر شد. با توجه به اینکه بسیاری از خانوارها همچنان به پرورش دام مشغول بودند و مجبور به جابه‌جایی احشام خود در میان بیلاق و قشلاق بودند، چوپان‌ها ناگزیر به استفاده از چادر بودند؛ به همین دلیل دولت در سال ۱۳۱۷ اعلام کرد اشخاصی که برای حفظ دام‌ها و احشام خود به چادر نیازمندند، می‌توانند چادر سفید تهیه کنند، یا لاف سفید از جنس کرباس روی چادرهایشان بکشند تا سیاهی چادرها معلوم نباشد (ساکما، ۲۴۳-۲۵۰-۳۵۰).

همزمان با ضبط و ممنوعیت سیاه‌چادر، افراد ایلات ملزم به ساخت خانه شدند و کدخدا وظیفه داشت ضمن ممانعت از برپایی سیاه‌چادر، خانوارها را به ساخت خانه ملزم کند. در تمامی احکام صادره برای کدخدایان ایلات فارس، کدخداها ملزم شده بودند بر کار ساخت ساختمان افراد ابواب جمعی خود نظارت

۱. بودجه‌ای که برای عمران عشایر تصویب شده بود، مورد اختلاس قرار گرفت. علاوه بر این، زمین‌هایی که دولت به رایگان در اختیار ایلات قرار داده بود، با زور به عشایر بی‌نوا فروخته شد (آوری، ۱۳۶۹: ۶۲/۲). با تمام تلاش‌های دولت به منظور ساخت ساختمان و رسیدگی به وضعیت اسکان خانوارهای عشایر فارس، در سال‌های پایانی سلطنت رضاشاه، سید مهدی فرخ که از سوی رضاشاه به منظور بررسی وضعیت اسکان عشایر، به فارس گسیل شده بود، در خاطرات خود از عدم پیشرفت امور سخن گفته است. به گفته وی، اگرچه دولت سالی صد هزار تومان پرداخته بود تا برای عشایر خانه‌های قابل سکونت ساخته شود، اما پول‌ها به هدر رفت و از آن همه پول فقط دو سه تا اتاقک روی چند تپه بر جای مانده بود (فرخ، [بی‌تا]: ۳۹۶).

کنند و آنها را به تکمیل ساختمان‌های خود مجبور کنند. همچنین در این احکام بر ساخت خانه‌های مناسب تأکید و ذکر شده است که حتماً کدخدا باید نظارت کند که ساختمان‌های مستحکم بنا شود (ساکما، ۴۳-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸). در قوانین تأکید شده بود که از ساخت ساختمان‌های گلی ممانعت کنند و همه ساختمان‌های گلی تخریب و براساس دستورالعمل اداره اسکان، باید ساختمان‌ها از گچ و سنگ و به صورت مستحکم ساخته شوند (ساکما، ۲۴-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸).

علاوه بر این، اداره اسکان بر سایر ویژگی‌های ساختمان نیز نظارت داشت. کدخدایان به موجب دستور اداره اسکان، وظیفه داشتند ایلات را به ساخت ساختمان‌های مناسب برای زندگی ترغیب کنند. در احکام ذکر شده بود که هر خانوار باید دست‌کم یک اتاق آبرومند و مناسب داشته باشند و همچنین یک انبار برای علوفه و سایر وسایل بسازند و نیز یک طویله برای احشام و اغنام بنا کنند (ساکما، ۶-۱۴۷۱۸-۲۹۳-۹۸؛ ۴-۱۴۷۱۷-۲۹۳-۹۸؛ ۵۶-۳۳۸۴۱-۲۹۳-۳۷؛ ۴۱-۱۰-۳۳۶۰۳-۲۹۳-۴۶؛ ۰۹-۳۳۶۰۹-۲۹۳-۳۳۶).

در زمینه ساخت ساختمان، کدخدا نه تنها وظیفه داشت همه افراد ابواب‌جمعی خود را ملزم به ساخت خانه کند، بلکه باید آنها را که در گوشه و کنار پراکنده بودند، جمع‌آوری کند، سر و سامان دهد و سپس ملزم به ساخت خانه کند. علاوه بر این، وی وظیفه داشت نام افرادی را که ساختمان آنها ناقص و نیمه‌کاره رها شده بود، به اداره اسکان گزارش دهد و همچنین آنها را با اجبار و أخذ تعهد، به تکمیل ساختمان خود وادار سازد. از سوی دیگر، کدخدا باید افرادی را که هنوز اسکان داده نشده بودند و یا از اسکان فراری بودند، شناسایی کند و آنها را در محل‌های مناسب اسکان دهد و به بنای ساختمان و خانه ملزم سازد (ساکما، ۵۶-۱۴۷۱۸-۲۹۳-۹۸؛ ۵۸-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸). همچنین وظیفه داشت مواردی را که از قوانین فوق سرپیچی می‌کردند و حاضر به ایجاد ساختمان نمی‌شدند، به اداره اسکان گزارش کند (ساکما، ۱۸-۳۳۶۲۰-۲۹۳).

کدخدا همچنین اسامی افرادی را که از قوانین فوق سرپیچی می‌کردند، به اداره اسکان گزارش می‌داد. کدخدا وظیفه داشت مراقبت کند که هیچ‌یک از افراد مذکور از ساختمان خود خارج نگردند و در اطراف پراکنده نشوند (ساکما، ۱۵-۳۳۶۲۰-۲۹۳-۴۶؛ ۰۶-۳۳۶۰۶-۲۹۳). او باید خانوارهای ایلات را به سکونت دائم در خانه‌های خود ملزم می‌کرد و آنها را از ترک ساختمان برحذر می‌داشت و در صورت خروج آنها از ساختمان‌ها، سریعاً به پاسگاه‌ها (پست امنیه) گزارش می‌داد تا ضمن تعقیب آنها، از حرکت و کوچ ممانعت به عمل آورند و براساس مقررات مجازات شوند: «در صورتی که هر یک از خانوارهای نام‌برده بخواهند حرکت به جایی نمایند و برای ساختمان‌های خود مراقبت نمایند و برخلاف رفتار شود، فوری اطلاع به نزدیک‌ترین پست امنیه دولتی گزارش دهید که از حرکات آنها جلوگیری و تعقیب نموده و

مطابق مقررات قانونی مجازات شوند» (ساکما، ۱۸-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸؛ ۴۴، ۴۳، ۴۱، ۴۰-۳۳۶۱۰-۲۹۳). در یک مورد، هنگامی که مأمور احصاء و اسکان ایلات به سرکشی خانوارهای عرب اسکان داده شده در دولت آباد در داراب رفته بود، متوجه شد که خانوارهای مذکور ساختمان خود را ترک کردند و در یک کیلومتری ساختمان‌ها مشغول به چرای گوسفندان بودند. وی ضمن گزارش به گروهان امنیه داراب، خانواده‌های مذکور را به محل ساختمانشان عودت داد و از کدخدا و ریش سفیدان آنها نیز تعهد گرفته شد که به هیچ وجه اجازه خروج خانوارها از ساختمان‌ها را ندهند (ساکما، ۳۱-۳۳۸۴۲-۲۹۳).

براساس احکام صادره از اداره اسکان برای کدخدایان، در صورت خروج خانوارها از محل ساختمان و پراکنده شدن در بیابان‌ها و دشت‌ها، کدخدا مسئول بوده و براساس مقررات مجازات می‌شد (ساکما، ۵۶-۳۳۸۴۱-۲۹۳؛ ۱۷، ۱۳، ۱۲-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸).

فرایند اسکان عشایر در دوره پهلوی، بخشی از پروژه نوسازی کشور بود. انتخاب کدخداها به عنوان مجریان این فرایند، نشان دهنده تلاش دولت برای ایجاد گذار از سیستم‌های سنتی به سوی سیستم‌های دولتی مدرن است. درواقع، کدخداها نه تنها نقش هدایتگران ایلیاتی را داشتند، بلکه در انتقال اطلاعات و دستورات دولت مرکزی به ایلات و همچنین بازتاب مشکلات محلی به دولت، نقش مهمی ایفا می‌کردند.

۳. ترغیب به کشاورزی و زمین داری

وظیفه دیگر کدخدا الزام خانوارهای ایلات به زراعت و کشاورزی بود. طبق دستور مقامات، کدخدا باید آنها را از زندگی ایلی و کوچ‌نشینی به‌طور کلی جدا می‌کرد و به رعیت‌های کشاورز و یکجانشین تبدیل می‌کرد. در متن حکم کدخدایان، ذکر شده است که خانوارها را به امور کشاورزی وادار کنند و «تسهیلات رعیتی» و «سایر وسایل رعیتی» را برای آنها فراهم کنند و مانع از غفلت و کوتاهی آنها در امر زراعت شوند (ساکما، ۸-۴۶۰۶-۲۹۳؛ ۱۷۵-۳۳۸۴۲-۲۹۳).

خانوارهای ساکن در روستاها موظف بودند به‌طور کامل «مشغول زراعت و کارهای دهنشینی» شوند و از انجام امور ایلی پرهیز کنند. براساس قواعد و مقررات مربوط به اسکان ایلات و عشایر، خانوارهایی که در املاک مالکان ساکن می‌شدند، لازم بود با مالک قرارداد رعیتی ببندند و براساس آن قرارداد رفتار کنند. بر این اساس، مالک وسایل اولیه زراعت شامل آب و زمین را فراهم می‌کرد و خانواده‌های ایلی نیز باید به زراعت و کشت زمین‌ها مشغول می‌شدند و در انتها سهمی از محصول را دریافت می‌کردند. علاوه بر این، هر خانوار وظیفه داشت در اراضی رعیتی خود (آبی و دیم) سالانه پانصد درخت شامل درخت انگور و یا هر درخت دیگر غرس کند (ساکما، ۵۶-۴۶۰۷۶-۲۹۳). بدین ترتیب، خانوارهای اسکان داده شده

تحت نظر کدخدا باید به امور کشاورزی و رعیتی مشغول می‌شدند و از طریق کشاورزی امرار معاش می‌کردند و از یک ایلیاتی کوچ‌نشین به یک رعیت روستانشین تبدیل می‌شدند.

۴. ایفای نقش در مدیریت مشکلات اجتماعی و اقتصادی ایلات

در فرایند اسکان، تغییرات اجتماعی و اقتصادی به مشکلاتی منجر می‌شد که کدخدایان به عنوان مسئولان اجرایی باید مدیریت می‌کردند. مشکلاتی چون بیکاری، تغییر در شیوه‌های زندگی عشایری و عدم تطابق با زندگی ثابت، از جمله مسائلی بود که کدخدایان باید در رفع آنها نقش ایفا می‌کردند. براساس اسناد موجود، عشایر پس از اسکان با مشکلات مختلفی چون کمبود بودجه برای ساخت ساختمان و امور زراعتی مواجه می‌گردیدند و به وام نیازمند می‌شدند و یا اینکه به سبب اسکان در محل نامناسب، آب شرب نداشتند و درخواست دریافت تلمبه آب از دولت برای شرب افراد و زراعت داشتند. درخواست‌های مذکور توسط کدخدا به دولت منتقل می‌شد (ساکما ۱۸۰، ۲۱۵، ۲۱۴، ۲۱۳-۱۸-۱۳۰-۲۹۳-۹۸).

۵. همگامی در اجرای سیاست‌های دولتی

کدخداها علاوه بر اجرای برنامه اسکان، وظایفی نظیر همگامی با حکومت و اجرای سیاست‌های دولتی، همراهی با دولت برای تثبیت نظم و انضباط در ایلات و روستاهای جدید، نقش هدایتگر و نظارتی را ایفا می‌کردند. برای مثال، جمع‌آوری اسلحه، سربازگیری و الزام به دریافت ورقه هویت، از جمله وظایف آنها در این زمینه بود.

براساس اسناد موجود، استانداری هفتم (فارس) ضمن دعوت از کدخدایان به استانداری، از آنها خواست که در زمینه جمع‌آوری اسلحه از ایلات، با دولت همکاری کنند و آنها نیز در این زمینه وعده همکاری دادند (ساکما، ۳۰۴-۱۸-۱۳۰-۲۹۳-۹۸).

در زمینه سربازگیری نیز کدخداها نقش مستقیم داشتند (نجفی، ۱۳۹۱: ۵۸). ابتدا اداره نظام وظیفه عمومی لیست همه مشمولان هر طایفه و تیره را برای کدخدا ارسال می‌کرد. کدخدا وظیفه داشت ضمن تأیید و امضای لیست مذکور، یک نسخه از آن را در معرض دید افراد طایفه قرار دهد تا مشمولان و خانواده و کسان وی مطلع شوند. در ادامه می‌بایست تمامی مشمولان به همراه کدخدای همان طایفه در اداره نظام وظیفه حاضر می‌شدند. در صورتی که در انجام وظایف فوق از سوی کدخدا تعلل و یا تأخیری صورت می‌پذیرفت، به طوری که در جریان امور سربازگیری وقفه روی می‌داد، مسئولیت آن با کدخدا بود (ساکما، ۷۰، ۴۸، ۵۳، ۴۸-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸؛ ۹، ۷، ۸، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱-۵۷۹۸-۲۹۳-۹۸).

علاوه بر موارد گفته‌شده، کدخدا وظیفه داشت هرگونه نافرمانی از دستورات اداره اسکان و هر چیزی را که برخلاف قوانین و احکام ابلاغ‌شده به کدخدایان در حوزه استحفاظی و ابواب جمعی وی رخ می‌داد،

به اداره اسکان گزارش دهد. با توجه به اینکه خانوارهای دامپرور و صاحب گوسفند و احشام براساس حکم اداره اسکان می‌توانستند گوسفندان و احشام خود را به همراه یک چوپان - که حکم چوپانی آن پس از بررسی‌های لازم توسط اداره اسکان صادر می‌شد - به بیلاق و قشلاق بفرستند، خانواده صاحب احشام ملزم بودند خود در محل اسکان بمانند و تنها گوسفندان و احشام را برای چرا و تعلیف به همراه چوپان کوچ دهند. البته برخی طوایف و خانواده‌ها با ارائه آمار غلط از احشام و معرفی اعضای خانواده به عنوان چوپان، همچنان به کوچ ادامه می‌دادند (ساکما، ۱۱، ۱۰، ۳، ۱، ۱۰-۳۳۶۱۰-۲۹۳؛ ۱۰-۳۳۶۱۳-۲۹۳) و یا اینکه چوپان‌ها پس از خروج از محل اسکان خود به منظور رفتن به بیلاق یا قشلاق، از بازگشت به محل اسکان اولیه خودداری می‌کردند (ساکما، ۲۹۳-۳۳۶۰۶-۴، ۷، ۹، ۱۰).

کدخدا وظیفه داشت ضمن بررسی تعداد احشام و چوپان‌های معرفی شده به اداره اسکان، صحت و سقم وقایع را به دست آورد و در صورت بروز تخلف، به اداره اسکان گزارش دهد. بر همین اساس، وظیفه درخواست حکم چوپانی و استفاده از چادر برای چوپان، برعهده کدخدا بود. وی وظیفه داشت پس از درخواست خانوارها برای حکم چوپانی (ساکما، ۲۰ تا ۳۸-۳۳۶۱۹-۲۹۳)، ابتدا آمار ارائه شده در زمینه تعداد احشام و دام‌ها را بررسی کند و سپس در صورت تکمیل ساختمان توسط خانوار مذکور، به اداره اسکان درخواست پروانه چوپانی دهد (ساکما، ۳۸۹۷۰-۲۹۳؛ ۸-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸؛ ۲، ۳، ۱۱۹۹۳-۲۹۳-۳۳۶۱۳-۱۲؛ ۹۸-۲۹۳).

در زمینه مشمولان سرباز وظیفه نیز کدخدا باید اسامی مشمولان طایفه و تیره خود را به اداره مذکور گزارش می‌داد و در صورتی که طوایف از معرفی مشمولان خود امتناع می‌کردند و آمار دقیق تعداد خانوارها و افراد ایل را ارائه نمی‌کردند، کدخدا می‌بایست ضمن بررسی دقیق اعضای طوایف، آمار صحیح را به اداره اسکان ارائه می‌کرد و همچنین لیست مشمولانی را که به واسطه عدم اعلام و نگرفتن شناسنامه در آمارها ثبت نشده بودند، به ادارات مربوطه گزارش می‌داد (ساکما، ۸-۱۴۷۱۶-۲۹۳-۹۸).

گفتنی است که در دوران پهلوی، دولت مرکزی در مناطق روستایی و عشایری آمار دقیقی از وضعیت جمعیت از جمله مشمولان سربازی نداشت؛ به همین دلیل دولت بیشتر به گزارش‌های کدخداهای دیگر واسطه‌های محلی تکیه می‌کرد. آنها به عنوان ناظران محلی، از وضعیت اجتماعی و جمعیتی منطقه خود آگاه بودند و آمار مربوط به افراد مشمول خدمت سربازی را به مقامات دولتی منتقل می‌کردند. این سیستم باعث می‌شد دولت بتواند در مناطق دورافتاده که دسترسی مستقیم به داده‌های جمعیتی نداشت، براساس گزارش‌های کدخداهای، اطلاعات لازم را جمع‌آوری و براساس آن تصمیم‌گیری کند. بدین ترتیب، دولت از گزارش‌های کدخداهای استفاده می‌کرد، اما در نهایت تصمیم‌گیرنده اصلی برای اعزام سربازان، معافیت‌ها و موارد دیگر دولت بود.

تلاش برای ملزم ساختن عشایر و ایلات به دریافت شناسنامه، از دیگر وظایف کدخدا بود. در ۱۴ خرداد ۱۳۰۴، در مجلس پنجم قانون صدور شناسنامه برای ایلات و عشایر به تصویب رسید. براساس ماده ۲۸ این قانون، مسئولیت سجل احوال در ایلات و عشایر با رئیس ایل بود و مباشرت و همکاری در این زمینه نیز برعهده کدخدایان (سمت رسمی در ایلات تا پیش از قانون اسکان عشایر) و خوانین ایل بود (مجموعه قوانین موضوعه و مصوبات در دوره پنجم...، ۱۳۲۴: ۲/۲۰۷). پس از قانون اسکان عشایر نیز یکی از وظایفی که برعهده کدخدا گذارده شد، الزام وی به وادار ساختن طوایف و تیره‌ها به دریافت «ورقه هویت» بود (ساکما، ۱۷۵-۳۳۸۴۲-۲۹۳).

کدخدایان با همگامی با سیاست‌های دولت، موفق به کسب امتیازاتی نیز شدند و این امر به ارتقای موقعیت اجتماعی آنها منجر گردید. آنها مأمور دریافت بهره مالکانه بودند و خود از بهره مالکانه معاف [بودند] و با نهادهای دولتی همکاری می‌کردند (غفاری، ۱۳۷۴: ۱۸۶). علاوه بر این، اغلب کدخدایان با جدایی تدریجی از خوانین و پیش‌بینی تحولات سیاسی و اجتماعی آینده، خود را به دولتیان نزدیک کردند و در جریان شورش سال‌های ۱۳۴۱ و ۱۳۴۲ بیشترین همراهی و همکاری را با دولت داشتند. بعد از پایان شورش، دولت با دادن امتیازات متعدد، پاداش مناسبی به همکاری آنها داد. می‌توان گفت نه تنها موقعیت اجتماعی و سیاسی آنها تضعیف نشد، بلکه به وضعیت بهتری دست یافتند (روشنفکر، ۱۳۹۷: ۴۳۷-۴۳۹). کاهش قدرت عشایر از طریق سیاست‌های کلان حکومتی، مانند خلع سلاح و کاهش استقلال اقتصادی آنها، نقطه عطفی در تغییرات اجتماعی ایران در دوره پهلوی اول بود. این اقدامات نه تنها نظارت مستقیم دولت در مناطق عشایری را تقویت کردند، بلکه باعث تغییرات عمیقی در هویت اجتماعی ایلات نیز شده است. علاوه بر این، فرایند اسکان به عنوان ابزاری برای تبدیل این جامعه‌ها به جوامع یکجانشین، موجب تغییر در ساختار قدرت و روابط اجتماعی میان افراد و دولت مرکزی شد.

در دوران اسکان عشایر، وظایف کدخداها شامل نظارت بر اجرای سیاست‌های اسکان، ارتباط با مقامات دولتی و حل مشکلات اجتماعی و اقتصادی مرتبط با فرایند اسکان بود. به‌طور کلی آنها در این دوره نقشی کلیدی در فرایند مدرنیزاسیون و تغییرات اجتماعی ایلات ایفا می‌کردند و بیشتر به عنوان ابزار اجرایی دولت برای تحقق اهداف آن در زمینه اسکان عمل می‌کردند.

در پایان، درباره نتیجه عملکرد کدخدا باید افزود که این مقام از یک سو به موفقیت‌هایی دست یافت و از سوی دیگر، با ناکامی‌هایی مواجه شد. این مقام واسطه حکومت و مردم در مناطق دورافتاده ایلی-که دولت هیچ‌گونه دسترسی و اطلاعی از آنها نداشت-بود. اطلاعات دقیق و موثق از دورافتاده‌ترین مناطق عشایری، از طریق این مقام به دست دولت می‌رسید و براساس داده‌های آنها دولت تصمیم‌گیری می‌کرد و با اعمال سیاست‌هایی، در زمینه‌هایی نظیر سرپازگیری اقدام می‌کرد. البته از سوی دیگر اسناد

نشان می‌دهند که اعضای ایل همیشه با این مقام همراهی نداشتند؛ آنها از اسکان خودداری و تلاش می‌کردند با شکایت از کدخدا، وی را عزل و کدخدایی همسو با خود را انتخاب کنند و حتی خوانین روستاها و اعضای ایلات که وظیفه پرداخت حقوق وی را داشتند، از این کار خودداری می‌کردند (ساکما، ۱۹، ۱۸، ۱۴، ۱۲، ۱۱-۱۱۶۴-۲۹۳-۹۸). این امر منجر به درخواست استعفای کدخداها در موارد متعددی شد (ساکما، ۱۱-۶۶۶۷۷-۲۹۳).

نتیجه‌گیری

در دورانی که جوامع به ساختارهای صنعتی مدرن تبدیل می‌شوند، دولت‌ها برای تأمین نیازهای اساسی جامعه و تشکیل نظم اجتماعی، اقدامات گسترده‌ای را انجام می‌دهند. دولت پهلوی نیز به منظور ایجاد اصلاحات ساختاری و اجتماعی و تحت کنترل درآوردن جامعه ایران، به برخی فعالیت‌ها از جمله ایجاد اسکان دائمی برای عشایر و ایلات اقدام کرد. بر همین اساس، دولت پهلوی به طرق مختلف تلاش کرد اهداف خویش از اسکان عشایر را پیش ببرد. انتخاب فردی به عنوان کدخدا از بطن جامعه ایلی، یکی از راهکارهای دولت پهلوی برای پیشبرد اهداف اسکان عشایر در فارس بود.

کدخدا به عنوان یک شخصیت مهم در ساختار اجتماعی ایلات و طوایف، نقش بسیار مهمی در اسکان و سازماندهی عشایر و همچنین در ارتباط با حکومت مرکزی داشت. وظایف کدخدا در ارتباط با اسکان ایلات و عشایر، بسیار گسترده و متنوع و همچنین جزئی و مشخص بود. وی از یک سو مسئولیت رفق و فتق امور مردم طایفه و تیره را برعهده داشت و به مشکلات و مسائل آنها رسیدگی می‌کرد. و از سوی دیگر، تلاش می‌کرد اهداف دولت در جامعه ایلی را تدبیر کند. بر همین اساس، مسئولیت داشت اهداف و امیال دولت را اجرا کند و وضعیت ایلات و عشایر را به نحو دلخواه دولت سامان دهد و آنها را به عضویت جامعه رعیت و کشاورز روستانشین سنتی ایران درآورد. او نه تنها مسئول جمع‌آوری اسلحه از ایلات بود، بلکه در سربازگیری و الزام طوایف به دریافت شناسنامه نیز نقش اساسی داشت. از طرفی کدخدا وظیفه داشت مردم ایل را به امور کشاورزی و رعیتی ترغیب و مجبور سازد و از طرف دیگر کدخدا وظایفی شامل گزارش دهی، هماهنگی و همکاری در مقابل اداره اسکان را برعهده داشت. وی وظیفه داشت اطلاعاتی کامل در مورد تعداد افراد ایل، احشام و اغنام ایلات را به دست مأموران اسکان برساند و هرگونه اطلاعات غلط در زمینه امور مربوط به ایل را تصحیح و تکمیل کند. در مقابل، کدخدا از پشتیبانی دولت برخوردار بود. وی می‌توانست هنگام بروز مشکلات و نیاز به کمک، به مقامات مرکزی و نیروهای نظامی مراجعه کند و از آنها کمک بخواهد.

این تغییرات و سیاست‌گذاری‌ها در ساختار اجتماعی عشایر، تأثیرات مهمی بر جای گذاشتند. وظایف

کدخدا در قالب سیاست‌های اسکانی، از ضبط چادرهای سیاه و ممنوع کردن استفاده از آن تا ملزم کردن افراد برای ساخت خانه، همه به هدف ایجاد تغییر در شیوه زندگی عشایر و تبدیل آنها به افراد یکجانشین کمک می‌کردند. از طرف دیگر، تشویق به زراعت و کشاورزی نیز برای جلوگیری از زندگی ایلی و تبدیل آنها به رعیت‌های کشاورزی صورت گرفت. بدین ترتیب، باید کدخدا را یکی از مهم‌ترین ارکان در اجرای سیاست اسکان عشایر در فارس معرفی کرد که بی‌شک بدون وجود چنین فرد و منصبی، پیشبرد امور اسکانی در میان ایلات غیرممکن و یا سخت بود.

References

Books

- Azam Qodsi. Hasan (2000), *Khāterāt-i Man*, edited by Hasan Morselvand, Tehrān: Kārang. [In Persian].
- Averi, Piter (1990), *Tārīkh-i Moāser-i Iran*, translated by Mohammad Rafii Mehrābādi, Tehrān: Ata'i. [In Persian].
- Bayāt, Kāveh (2004), *Rezā šāh va Ašayer*, Beh Kušeš Estephāni Krunin, translated by Mortezā Sāqebfar, Tehrān: Jāmi. [In Persian].
- Bayāt, Kāveh (2015), *Gozareš-i Fars: Gozarešha-yi az Dowreh-ye Ostāndāri-yi Amir Šowkat al-Molk Alam 1316-1317*, Beh Kuseš Abbas Keštaran, Širaz: Danešnameh-ye Fars. [In Persian].
- Jamšidi, Gudarz (2002), *Pazhouheši bar Il-e Bašt Bavi*, Širaz: Kiān. [In Persian].
- Mohammadi, Dādgar va Digārān (2016), «Barrasi-yi Faqr-i Eqtesādi-yi Ašayer-i Eskān-yāfteh-ye Ostān-i Fārs va Tayin-i Avamel-i Mo'āsser bar Ān», *Majalleh-ye Rustā va Towse'eh*, Sal-i 19 Šomareh-ye 3. pp. 101-119. [In Persian].
- Rowšanfekr, Mohammadmahdi (2018), *Nowsazi va Jameeh-ye Il-i Buyerahmad dar Dowreh-ye Pahlavi*, Tehran: Murekhan. [In Persian].
- Zilābpur, Bābak va Mortezā Dehqān Nezhad (2021) «Tahlili bar Siyāsati-i Eskān-i Dowlāt-i Pahlavi-yi Aval dar Il-i Qašqāi», *Faslnāmeḥ-ye Pazhouheša-yi Tārīkhi*, Sal-i 57, Šomareh-ye 49, pp. 19-38. [In Persian].
- Sādāt Bidgoli, Mahmud (2019), «Tabid-i llat va Ašayer dar Dowreh-ye Rezā Šāh», *Faslnāmeḥ-ye Pazhouheša-yi Tārīkhi*, Sāl-i 55, Šomareh-ye 43, Ss. 87-104. [In Persian].
- Šakur, Ali va Digārān (2013), «Senješ-i Avamel-i Ejšemāi va Eqtesādi-yi Mo'āsser bar Eškan-i Ašayer dar Ostan-i Fars», *Majalleh-ye Barnāmeḥ Rizi-yi Manteqeh'i*, Sāl-i Sevvom, Šomāreh-ye 9. pp. 1-1. [In Persian].
- Safi-nejad, Javad (2004), «Sakhtar-i Ejšemai-yi Ašayer-i Iran», *Faslnameh-ye Motaleat-i Melli*,

- Sal-i 5, Šomareh-ye 1. [In Persian].
- Ghāffari, Yaqub (1995), Šenāsnāmeḥ-ye Ilāt va Ašāyer-i Kohgiluyeh va Buyerahmad, Tehran: Ru'yat. [In Persian].
- Farrokḥ, Seyedmahdi (n.d), Khāterat-i Siyāsi-yi Farrokḥ, Tehran: Jāvidān. [In Persian].
- Qašqai, Mohammadhoseyn (2007), Yādmāndeḥa (Khāterāt), Tehran: Firuzān. [In Persian].
- Qašqāi, Malek Mansur (2012), Khāterāt, Beh Kuseš Kaveh Bayat, Tehran: Namāk. [In Persian].
- Ghahramāni Abivardi, Mozaffar (1994), Tārīkh-i Vaqāye-i Ašayeri-yi Fārs, Tehran: Elmi. [In Persian].
- Krunin, Estephāni (1998), Arteš va Hukumat-i Pahlavi, translated by Gholamreza Baba'i, Tehran: Khojasteh. [In Persian].
- Majmueh-ye Qavānin-i Mowzueh va Mosāvvat dar Dowreh-ye Panjom-i Qanun-godari az Delv 1302 ta 1 Bahman 1304 (1945), Tehran: Chapkhaneh-ye Majles. [In Persian].
- Najafi, Ali Mohammad (2012), Vaqāye-i Ilāt-i Khāmseh, Qom: Jam-i Javān ba Hamkāri-yi Entesharat-i Takht-i Jamšid. [In Persian].
- Nasiri Tayyebi, Mansur (2009), Naqš-i Qašqaiha dar Tārīkh va Farhang-i Iran, Tehran: Daftar-i Barnāmeḥ Rizi-yi Ejtemāi va Motāleat-i Farhangi-yi Vezārat-i Olum, Tahqiqat va Fannavari. [In Persian].
- Vaez (Šahrestani), Nafiseh (2014), «Tahlil-i Mabani-yi Nazari va Ruyeh-ye Siyasatgozari barā-yi Enteqāl-i Ejbāri-yi Ilāt va Ašayer dar Dowreh-ye Pahlavi-yi Aval bar Payeh-ye Asnad», Faslnameh-ye Ganjineh-ye Asnad, Sal-i 4, Daftar-i Dovvom. [In Persian].

Documents

Sāzmān-e asnād va ketābkhāe-ye melli-e irān(Sakma), 350-7176,98-293-13439,350-7044, 13624-293,33841-293, 9550-293-98,14716-293-98, 1164-293-98, 33842-293,169-3884-293-98, 14717-293-98,243-2501-350, 13018-293-98, 8-4606-293, 14718-293-98, 46076-293, 98-293-5631, 5515-293-98, 5631-293-98, 293-33601, 38970-293, 5798-293, 8727-293-98, 33610-293, 33606-293-98,33616-293, 33613-293, 33602-293, 11993-29398, 13997-293, 7898-350, 8521-350[In Persian].